

Herbert Šiler (Herbert I. Schiller) je profesor komunikacija na Third College, University of California, San Diego, od 1970. godine. Pripada najradikalnijem krilu teoretičara i istraživača masovnih komunikacija u SAD. Autor je mnogobrojnih članaka i knjiga, od kojih su najpoznatije: „Mass Communications and American Empire“ (1969), „The Mind Managers“ (1973), „Communications and Cultural Domination“ (1976), „National Sovereignty and International Communication“ (sa Karlom Nordenštrogom), „Who Knows: Information in the Age of Fortune 500“ (1981) i „Information and the Crisis Economy“ (u štampi);

strukturni koreni dominacije

(razgovor s herbertom šilerom)

● *Koncept kulturnog imperijalizma izaziva kontroverze. Postoje mišljenja koja ga poriču i tvrde da se on događa voljom samih zemalja u razvoju. Kako biste ga Vi definisali?*

– Ja ga vidim na način u kojem to nije stvar dobrovoljnog prihvatanja, mada se i ono ponekad događa, ali i tada, u posebnim okolnostima. Moje je jasno uverenje da kada se kaže „kulturni imperijalizam“, tada se govori o obliku dominacije. Taj oblik dominacije je, u opštem smislu, strukturalan, mada se samo u nekom posebnom slučaju može govoriti o prihvatanju. Na ovom području imperijalizam nije samo ekonomski fenomen, niti je to samo kulturni fenomen. Kada je predmet rasprave kulturni imperijalizam, moraju da se pogledaju strukturni uslovi i vrlo specifična sredstva u ekonomskoj i kulturnoj sferi, pomoću kojih moćnije društvene klase iz snažnijih ekonomija mogu da nametnu kulturne forme manje moćnim ili zavisnijim kulturama. Ova ideja je, takođe, podložna preispitivanju i empirijskom proveravanju.

● *Postoji i dilema da li ovu pojavu treba više povezati sa ekonomijom ili sa širenjem tehnologije. Kakvo je Vaše mišljenje?*

– Ja ne mogu da je sasvim povežem samo sa širenjem tehnologije. Očigledno je da je transfer tehnologije jedan činilac u pojavi koju opisujemo. Ali, to nije jedini činilac, jer je i ekonomski element vrlo uticajan. To se potvrđuje u vrlo dugom protoku vremena. Takva je, na primer, sposobnost da se kulturni proizvodi stvore po takvim cenama koje se ne mogu postići u manje razvijenim društvima. Kao što znamo, SAD imaju veliko tržište za televizijske programe ili film, i kada već ostvarite profit na svom tržištu, jasno je da iste proizvode možete ponuditi svetu po nižim cenama. Dakle, postoji strukturalni odnos, i bez obzira na to šta neko može da govori u povodu kulturnog imperijalizma, bez obzira na to da li ga voli ili ne, da li ga želi ili ne, nema načina da se uspostave bolji i uravnoteženiji odnosi bez strukturalnih promena. To je istina koja se zapaža i u mnogim širim oblastima. O tome se radi i u novom međunarodnom informativnom i komunikacionom poretku. To je isto pitanje. Postoji sklop gibanja i sila koje sve vreme vode ka onome što dominantni proizvođači žele da ponude svetu. Bilo da su to vesti, filmovi, televizijski programi, ili, čak, sam jezik. I to su, po mome mišljenju, karakteristike kulturnog imperijalizma.

● *Postoje i teoretičari, počev od Sapira pa do Mekuana, koji u prvi plan stavljaju inicirajuće dejstvo tehnologije, i koji proriču da će te sile dovesti do neke vrste integracije sveta i kultura.*

– Mislim da oni imaju u vidu samo jednu vrstu ujedinjavajućih faktora ili posledica, zbog kojih se ja osećam donekle neugodno. U stvari, ja osećam veliku averziju prema takvoj vrsti homogenizacije. Ne znam da li je mogu prihvatiti kao poželjnu, jer mi ona liči na ujednačavanje, na stišnjavanje, na sabijanje ogromne raznovrsnosti formi i načina iskazivanja u mnogo manji broj oblika koji će svi imati slične karakteristike. One bi, navodno, nastale zbog unificirajućeg karaktera tehnologije ili sila koje se nalaze iza takve tehnologije. Dakle, nešto tako ne smatram ni u kom slučaju za poželjan cilj.

● *Kada kažete „sile iza tehnologije“, da li mislite da su uslovi u kojima primenjujete tehnologiju značajniji za ovu temu nego sama tehnologija?*

– Tačno. Mnogi ljudi govore o velikom potencijalu i velikim mogućnostima tehnologije. Ja joj ne pripisujem toliku moć. Jer, oni izvan diskusije ostavljaju krucijalnu komponentu, a to je – u kakvoj strukturi je ta tehnologija primenjena. I to se vidi u mnogobrojnim područjima. U postojećim društvenim uslovima, barem prema mojoj proceni, to je vrlo sumnjiv način razmišljanja.

Uzmimo na primer moju zemlju – SAD, i potencijal kompjutera. Znamo ko poseduje osnovnu moć u ovom društvu, i ko će taj potencijal iskoristiti. Slično je ako se razgovara o satelitskom komuniciranju. Tačno je da, ako možete da isključite delovanje društvenih i polit-ekonomskih uslova, ono može postati međunarodna ujedinjavajuća sila. Ali, njega neće upotrebljavati neutralna niti unificirajuća međunarodna sila. Upotrebljavaće ga vrlo specifične, društvene i političke formacije.

● *Možete li da malo podrobnije objasnite te strukturalne promene koje biste voleli da vidite u središtu diskusije o kulturnom imperijalizmu?*

– Već ranije sam jasno istakao da je, na primer, promena samo informativnog poretka nedovoljna. Istovremeno mora da se govori i o promeni međunarodnog ekonomskog poretka.

Oni su u vrlo bliskoj i neraskidivoj vezi. Nijedno me ne bih dao prednost. Kao određene promene, oni moraju da se dogode u isto vreme. To su dva zajednička cilja. Po mojoj oceni, ne možemo ni zamisliti da se može postići nov informativni poredak a da stari ekonomski poredak ostane nepromenjen. To je za mene apsolutno nemoguća situacija...

● *Znači li to da pod globalnim strukturnim promenama podrazumevate promenu postojećeg međunarodnog ekonomskog poretka?*

– Tačno. Mislim da je bilo sasvim korisno što je razvijena ideja o novom međunarodnom informativnom i komunikacionom poretku. Ne zato što on može da se ostvari sam po sebi, već zato što je ta ideja usredsredila pažnju na oblast koja do sada nije imala toliki značaj. To je bio pozitivan korak, i stoga ja podržavam opšte određenje da se uspostavi novi međunarodni informativni i komunikacioni poredak. Ali, neprestano insistiram na tome da on mora biti istovremeno povezan s konceptom novog međunarodnog ekonomskog poretka...

● *Možemo li ove postavke da pojasnimo nekim primerom?*

– Uzeću vrlo specifičan slučaj. Za one koji ne žele promenu međunarodnog informativnog poretka, jedan od najvažnijih problema je, i to stalno dokazuju, kako da se obezbedi apsolutna sloboda i za komercijalno komuniciranje, uključivši reklame. Može da se razume zbog čega je to tako. Jer, reklama je suštinski izvor prihoda u nekim sistemima informisanja, a sasvim sigurno za ovaj u SAD. Za njih je reklama vrlo bitna. Ali, rekao bih, ona istovremeno odmah utiče na strukturu informacija u celini. Stoga, oni koji ozbiljno žele nov informativni poredak u svetu moraju da dovedu u pitanje ideju o neograničenom, međunarodnom protoku reklamnih poruka. Ali, ako to učine, istovremeno dovedu u pitanje postojeću ekonomsku strukturu. To se jasno vidi u svakoj ozbiljnijoj raspravi o novom informativnom poretku...

● *Da li mislite da ga je moguće ostvariti?*

– Mislim da je novi međunarodni informativni poredak moguć samo u vrlo promenjenom međunarodnom sistemu. Promene manjeg dometa svakako su izvodljive već sada. Postoji nekolicina toliko očiglednih raskoraka, da su neke

promene neizbežne već sada. Drugim rečima, oni koji kontrolišu postojeći poredak mogu da dozvole određene promene. Oni će to i učiniti, jer su izloženi određenom pritisku. Ali, pravo pitanje o kulturnom imperijalizmu, o kojem govorimo, je: Kolike promene će oni dozvoliti i kako mogu da zaustave ostale, još dublje? Koliko poznajemo stvarnost, ta se rešenja neće ostvariti u salama za pregovore i neće se ostvariti zbog racionalnosti argumenata. Dakle, promena neće biti onoliko koliko ih želimo, već onoliko koliko bude jak pritisak da se one ostvare. Dubina će zavisiti od snage pritiska ka promenama, i suprotno, od snage otpora. To vidimo svugde oko nas u svetu. Ne samo u oblasti informacija i ekonomici, već i u politici i vojnim odnosima. Ostvarivanje novog informativnog poretka zavisi od toga kada će treći svet i nesvrstane zemlje uspeti da ostvare vrlo snažnu, jedinstvenu i obrazloženu poziciju. One će tada ozbezbediti i veću pažnju za svoje zahteve. U stepenu u kojem budu organizovane, složenije i obrazložene, zadobiće više pažnje sveta. To je, naravno, uprošćen i uopšten stav.

● *Šta mislite o ideji da zemlje u razvoju takođe moraju da procenjuju uvoznu tehnologiju i da se oslanjaju na sopstvene snage? Lično nisam ubeđen da je to moguće, jer kreativne činilice kontrolišu samo šačica najrazvijenijih zemalja. One nude tehnologiju i finalne proizvode koji nose pečat njihovih kulturnih standarda. Šta mogu da učine zemlje u razvoju?*

— One su u veoma teškoj i komplikovanoj situaciji. Očigledno, ona proističe iz njihove slabosti i zavisne pozicije prema razvijenim zemljama. Ako ne prećenimo moralni uticaj, zemlje u razvoju ne mogu da ispolje potrebnu snagu kojom bi bile u stanju da menjaju postojeće okolnosti. Bilo šta da čine, i bilo šta da kažemo da treba da čine — mada im ne treba davati lekcije — sve je ograničenog dometa. Jasno je da ti napori ne mogu u celosti da reše ogromne probleme zbog kojih je situacija zemalja u razvoju očajna.

Ali, moje je mišljenje da čak i u tako skučenom polju mogućnosti, one mogu da se upute u onom pravcu koji će ih voditi izvan sistema potpunije dominacije. Ja uviđam da je to gotovo neizvodljiv zadatak, ali do nekih granica do kojih se nešto može učiniti, one moraju da ulože sve napore. Najmanje, da svojim intelektualcima, svojim donosiocima odluka, objasne u čemu je stvar. Možda će oni tada, u tom skučenom prostoru, biti u stanju da do maksimuma izvuku sopstvenu, malu tehnologiju, ili tuđu sa potrebnim i željenim modifikacijama. To je vrlo skromno očekivanje. Ono je takvo zbog postojećih, realnih odnosa moći. Jasno je da kada društvo ostvaruje ogromnu revoluciju, a mnogo je takvih primera, uključujući i vašu zemlju — Jugoslaviju — da čak i tada, postojeći sistem moći stvara velike teškoće da bi sprečio da se takvo društvo kreće izabranim pravcem. Takvih primera sprečavanja je takođe dosta. Dakle, nije dovoljno da se kaže da je potrebno ostvariti sopstvenu revoluciju. Jer, ona će nailaziti na velike teškoće, pošto postojeća struktura moći čini tada sve da nametne nove probleme nakon revolucije. To je realnost ovog vremena.

● *Jedna od najtužnijih stvari u kulturnom imperijalizmu je činjenica da razvijene zemlje nameću kulturna dobra najnižeg ukusa, koja ni same ne vrednuju visoko. Zauzvrat, iz manje razvijenih zemalja preuzimaju najbolje i najoriginalnije.*

— U tome ima dosta istine, ali i nečeg drugog. Određene kulturne forme su uzete i uopštene radi masovne proizvodnje u komercijalnim uslovima kao roba. To se sada čini i sa kulturnim tvoreninama zemalja u razvoju. Ova pojava je samo drugi aspekt istog tipa odnosa dominacije. Ono o čemu, u stvari, stalno govorimo je svetski uticaj komercijalizovanog društva. U njemu je sve podložno prodaji. Tako nastaje svest o kulturnim dobrima kao robi, koja je u unutrašnjoj suprotnosti sa kreativnošću, i sa drugim tipovima kultura.

● *Da li se možemo složiti s tim da za zemlje u razvoju izlaz nije totalno zatvaranje i zavodjenje neke vrste „kulturnog izolacionizma“?*

— To je tačno formulisano, ali teško je videti kako se može ostvariti u praksi. Ako jednom dozvolite da „tuđ vetar“ ude u vašu kuću, mislim da je potrebno da ozbezbedite neku vrstu selektivnosti u svim oblastima života. Naravno, u domenu informacija i kulture, taj vetar ne preživljava dovoljnu selektivnost. Ističem ponovo, da je nužna nekakva brana procesima i produktima tuđih kultura, da ne bi dosegli privilegovanu poziciju u nekoj drugoj zemlji. Naravno, najbolja brana je vrlo zdrava, domaća društvena sredina. Endogena zajednica koja je vrlo stabilna, najotpornija je na tuđe uticaje. Zatvaranje nije dugoročno rešenje, jer se radi o dugoročnim tendencijama i problemima. Ne govorim da treba izolovati društvo, da bi ono delovalo po svojim standardima i procesima. Ali, smatram da ovaj problem zaslužuje mnogo više pažnje i u međunarodnim okvirima.

Oblast informacija je ona u kojoj zemlje u razvoju, nesvrstani, ili bilo kako da ih nazovemo, mogu da ostvare najveći boljitak. One mogu da izgrade sistem međunarodnih ciljeva koji bi prevazišao njihove podelu, i mogu da pokušaju da ostvare neke od zacrtanih promena. Zaštita nije isto što i zatvaranje. Zemlje u razvoju treba da uspostave norme i standarde s kojima se, u cilju zaštite, može saglasiti cela svetska zajednica. Na primer, rasprave o reklamama su pokazale da većina zemalja smatra da su određene vrste reklame za njih nepoželjne, i to je već opredeljenje koje sprečava uplitanje jedne zemlje u poslove druge. Isti cilj se može prihvatiti u mnogim zemljama, koje nemaju identične već slične probleme. Američke reklamne agencije stižu polovinu profita izvan SAD, i stoga su one vrlo osetljive i ogorčene protiv bilo kakve vrste ograničenja za njihov rad. Uz ovo, treba dodati još jedan fakt, koji je povezan s kulturnom sferom, mada izgleda više kao da je politički. To je činjenica da postoji zapanjujući pokret u samoj SAD da se napuste svi osnovni i vladajućci principi u međunarodnim odnosima. To je pokret najkonzervativnijih krugova. Oni žele da pitanje novog informativnog poretka svedu na bilateralni, čak na unilateralni nivo, jer smo moćno i bogato društvo, umesto da idu ka pregovorima. Oni su protiv UNESCO-a, Ujedinjenih naroda, UNCTAD-a, Svetske zdravstvene organizacije, Međunarodne telekomunikacione unije itd. Sve ove međunarodne organizacije su izložene napadima. U toj oblasti meta napada je saznanje da se moraju poštovati nacionalni uslovi da bi međunarodne organizacije mogle da deluju. Jasno je da zemlje koje raspolažu ogromnom većinom teritorija i stanovništva treba zajedno da se suprotstave tim moćnim, pojedinačnim državama, jer će im onda biti lakše nego kada se s njima suočavaju svaka pojedinačno.

● *Razvoj u obrazovanju koje podstiče, po nalogu vlasti, sve više parcijalizovano saznanje, možda takođe smanjuje razumevanje za drugačije kulture i razdvaja narode?*

— U određenom smislu čitava, kako je možemo zvati, specijalizacija obrazovanja, i razvoj sve užih profesija, pokreću stvari u pravcu kako ih vidite. To je svakako istina. Možemo da ukažemo na još jedan paradoks razvoja. U poslednjih dvadeset godina sve više ljudi se kreće oko sveta, turizam je razvijeniji nego u prethodnim periodima. Svake godine ogroman broj Amerikanaca putuje oko sveta. Pitanje je da li ti ljudi donose sa sobom bilo kakav vredan uvid u posećene zemlje, što zavisi od sposobnosti da razumeju, da simpatišu te narode...

● *Ali, to što eventualno donese, nema kasnije nikakvu podršku u informacijama koje kolaju po SAD!*

— Nisam siguran da svi ti ljudi zaista donose vredne uvide iz sveta. Naravno, ima izuzetaka, ali u većini oni su izloženi „komercijalnim

paketima“ koji im se nude kroz lokalne izvore zabave u posećenim zemljama. Time se ne povećavaju ljudski horizonti. Ovo što sam rekao ne važi za veliki broj mladih ljudi. U njihova putovanja polažem veliku nadu, jer oni mogu da izgrade drugačiji pogled na život. U SAD je u tom pogledu situacija kontroverzna, ali je mladi sigurno menjaju nabolje.

● *Mislite li da nova informaciona tehnologija može zaista da od SAD stvori „postindustrijsko“ ili „informaciono društvo“?*

— To su izrazi koje najviše upotrebljavaju stručnjaci za „javne odnose“ ili marketing. Sa svim je jasno, mi smo neka vrsta društva drugačijeg od industrijskog društva u prošlosti. Sve više i više ljudi radi na drugačijim vrstama poslova, za koje, ako želite da ih ujedno opišete, možete da upotrebite bilo koji pomenuti izraz. Naravno, ima mnogo oblika nove tehnologije oko nas: tu su lični računari, ljudi koriste kablovsku televiziju, tu su satelitske komunikacije. Sve to u SAD postoji i funkcioniše na načine za koje nismo sigurni kakve će društvene posledice izazvati. Iz toga, međutim, ja ne mogu neizbežno da zaključim da u „informacionom društvu“, ili društvu koje upotrebljava sve moguće vrste informacija, nema nikakve koristi od mudrosti ili znanja. U stvari, može se čak reći da je sv ta inovacija ponekad kontraproduktivna, disfunkcionalna, jer ljudi ne mogu da više razlikuju šta je od ponude važno a šta nevažno. Lično, kad god upotrebim frazu „informaciono društvo“, stavljam je pod znake navoda, jer smatram da opis nije sasvim valjan. Radi se zaista o ogromnoj primeni informacione tehnologije, ali većina njene primene je trivijalna, ili u korist postojećeg sistema moći, u osnovi komercijalnog sistema i njegove birokratije.

● *Ako takav trend priširimo na svetski nivo, ne dolazimo li tako ponovo na zaključak da će kulturni imperijalizam biti čak temeljniji i jači kada se slične promene dogode u drugim zemljama, uključujući i one u razvoju?*

— Ja mislim da za to postoji samo određena, velika mogućnost. Da ponovim, ne vidim da je kulturni imperijalizam nešto neizbežno. Ako ništa drugo, postoji jaka samosvest o njegovim pojavnim oblicima na međunarodnom i na nacionalnom nivou. Ne želim da kažem da je on neizbežan, jer bi mu tako pripisao veći determinizam, odnosno da bi bio nešto što ne može biti sprečeno. Međutim, na delu su vrlo moćne sile koje ka njemu vode...

● *Takvim silama se ne suprotstavljaju samo zemlje u razvoju. Pitanje kulturnog imperijalizma razmatra se u nekim vrlo razvijenim državama, kao što su, recimo, Kanada, Francuska, Italija... Mislite li da se iz njihovih iskustava može učiti?*

— Treba da se podvuče da više nema jedinstva ni između vrlo industrijalizovanih i prema tržišnim uslovima strukturiranih društava. Između njih se javljaju mnogobrojne nacionalne i industrijske oblasti konflikata. Saznanja o tome kako one žele da se zaštite, mogu, uz modifikacije, kao korisno iskustvo — ne bih rekao model — da posluže zemljama u razvoju. Ako Francuzi razmišljaju o svom „kulturnom suverenitetu“ kao vrlo moćno društvo, sa tradicijom koja ide nekoliko stotina godina unazad, šta može da učini nacija u Africi ili Latinskoj Americi? Mislim da bi bilo poželjno da sve nacije, koje to osećaju kao zajednički problem, razmotre što je više moguće njegove izvore. One treba da razmene ideje o tome kako te probleme mogu da ustanove, da s njima postupaju, kako da deluju. Pa i ako ne budu mogle da deluju na izazivače, barem će se jasno videti zbog čega se problem kulturnog imperijalizma pojavljuje. To je, rekao bih, takođe, vrlo zahvalna oblast za istraživanje, intelektualno i društveno vrlo relevantna.

Razgovarao: MIRO LJUB RADOJKOVIĆ
(La Hoja, 26. septembra 1984.)